

TIMÁR GÁBOR

Adalékok a magyar–román határmegállapító bizottság tevékenységéhez Térkép- és vázlatminták a testület iratanyagából

A trianoni határmegállapítás folyamata és szervezete

Az első világháborút lezáró béke- és határszerződések a leendő államhatárokat vagy a már meglévő vonalakon állapították meg, vagy a teljesen új határvonalakat csak viszonylag nagy vonalakban, kb. települési szinten, illetve vízvázlatokon vagy vízfolyások középvonalán határozták meg. A békekonferencián e vonalak meghúzását az ún. Területi Kérdések Bizottsága koordinálta. Két további bizottság, a Csehszlovák Ügyek Bizottsága és a Román–Délszláv Ügyek Bizottsága döntött a leendő magyar határok többségéről, döntően 1919. februártól április elejéig; az osztrák határt pedig egy harmadik, ad hoc bizottság 1919 nyarán állapította meg.¹ Ezekben a bizottságokban az antant főhatalmak közül Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország és az Egyesült Államok képviseltette magát egyenlő arányban, két-két fővel, a döntéseiket pedig jellemzően konszenzussal hozták. A magyar határ minden kilométere ennek a nyolc embernek a konszenzusos döntése volt; a döntést megelőző, még oly parázs vitákat legfeljebb az eredmény tükrözi, a kisebbségi vélemény leszavazása nem volt gyakorlat. E bizottságokban az érintett államok küldöttei nem szavaztak és nagyon kivételes esetektől eltekintve nem is

lehettek jelen.² Japán a határmegállapítási folyamat e szakaszában érdektelenséget nyilvánított, képviselői nem vettek részt a határvonalak előkészítésében.

A trianoni szerződést határkérdésekben definíciós szinten diktátumnak nevezhetjük. Magyar képviselőt a fent említett határmegállapítási folyamatban nem hallgattak meg, magyar vélemény abban nem kapott semmilyen szerepet. A békekonferenciára a magyar küldöttséget jelentős késéssel hívták meg; mire a békefeltételeket a delegáció kézhez kapta és azokra először válaszolhatott, a békekonferencia gyakorlatilag véget is ért.³ A magyar véleményt 1920 januárjában a francia, a brit és az olasz vezetők előtt ismertető Apponyi Albert beszédének, illetve a delegáció írásos ellenvéleményének, javaslatainak végül a határkérdésekben semmilyen szerepük nem volt, a határokat az eredetileg ismertetett, „lediktált” formában kellett elfogadni. Ez az eljárás ugyanakkor az antant főhatalmakban is keltett némi – semmiképp nem túlértékeltendő – belpolitikai feszültséget.⁴ Millerand francia miniszterelnök ezért 1920 májusában kiadott egy ún. kísérőlevelet (Lettre d'Envoi), amelyben kinyilvánította, hogy a szerződésben maradt igazságtalanságok kezelésére az annak értelmében felállítandó, a tényleges határokat a terpen is megvonó határmegállapító bizottságok döntéseiben lesz lehetőség. A még szerződéses

1 Részletesen l. pl. ROMSICS IGNÁC: *A trianoni békeszerződés*. Bp., 2020.

2 Brätianut (1919. február 22-én), Pašičot (február 25-én) és Beneš (március 4-én) a bizottság egy-egy alkalommal meghallgatta. Közülük gyakorlatilag csak Beneš érvelt a magyarok ellen (és feltehetően ez döntött a Csallóköz ügyében); a délszláv és a román delegátus idejének nagy részében a bánsági határszakasz kapcsán egymás ellen érveltek. Általánosságban is, a Román–Délszláv Ügyek Bizottságának idejét inkább foglalta le a délszláv–román, semmint a román–magyar vagy a délszláv–magyar határ ügye.

3 A békekonferencia legfőbb célja a német békeszerződés tető alá hozatala volt. A német törvényhozás azt már az aláírást követő két héten belül, 1919. július 9-én ratifikálta, és 1920. január 10-re az antant nagyhatalmak törvényhozásai részéről is elegendően ratifikálták azt, ekkor lépett életbe a német béke. A békekonferencia ekkor gyakorlatilag véget is ért. A magyar delegáció véleményét már csak ezt követően ismertethette Apponyi Albert 1920. január 16-án.

4 Az Egyesült Államok már 1919 decemberében kilépett a párizsi békerendezésből.

formában alá sem írt trianoni határok lehetséges revíziója a román, csehszlovák és délszláv felet is válaszra készítette. Párizsi képviselőik már másnap kiadtak egy kommuniké, amelyben üdvözlük Millerand levelét és kifejezik azon szándékukat, hogy ezzel a lehetőséggel – a leendő magyar határoknak a saját javukra történő helyi módosításával – maguk is élni terveznek.

A trianoni szerződés aláírását és ratifikációját követően, 1921 júliusában létrejöttek a leendő magyar határok tényleges terepi kijelölését végrehajtani hivatott határmegállapító bizottságok. Ezekben az antant főhatalmak

csehszlovák határra vonatkozó népszövetségi módosító javaslatok pauszváltozatai és munkatérképei. A második csomó első dossziéiban a határmegállapítással kapcsolatos vízügyi adatok és érvek találhatóak, a továbbiakban az „A”-határszakasz (Marostól délre) és a román–magyar–délszláv hármashatár (triplex) anyaga van összegyűjtve, térképek nélkül. A harmadik csomóba kerültek az említett triplex további adatai és a Marostól délre húzódó határszakaszra vonatkozóan minden térkép- és térképvázlat-melléklet, a többi csomó a határszakaszok rendjében tartalmazza az iratokat:

csomó	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
iratok; határszakasz	működési iratok	Vízügyi iratok és érvek; A	A (folyt.)	B	C	D első fele	D–E	E–F	G	H	K–L	L–M

négy képviselője mellett az érdekelt határos országok egy-egy delegáltja vett részt szavazati joggal. A négy ilyen bizottság magyar delegációinak munkáját a Határmegállapító Központ fogta össze.⁵

A határmegállapító bizottság iratanyaga a Magyar Nemzeti Levéltárban

A magyar–román határmegállapító bizottság anyagai tematikusan rendezettek, azonban iratszinten nem kereshetők. A bizottság „vegyes anyagai” 18 csomóban (összesen 2,53 folyóméter) érhetőek el. Ezek közül a politikai határmegállapítás anyagai az első 12 csomóban vannak; a műszaki munkálatok anyagait tartalmazó további 6 csomót nem tekintetem át. Az első csomóba a bizottság általános működésére vonatkozó iratok kerültek, levelezés a Határmegállapító Központtal és a Nagykövetelek Tanácsával. Térképtartalom: a Millerand-kísérőlevélre hivatkozó módosító javaslatok, a népszövetségi iratanyagban is fellelhető térképek (l. következő pont), illetve a délszláv és

Az egyes határszakaszok esetében az első dossziében a magyar és román javaslatok és érvelések, ellenjavaslatok és ellenérvelések szöveges iratai találhatóak. A következő dossziében lelhetőek fel a térképek és a térképvázlatok, majd az egyéb iratok (jellemzően a határra vonatkozó helyi beadványok és kérések, vélemények, a bizottsági tagok egyes településeken tett látogatásainak jegyzőkönyvei).

Az anyaggal kapcsolatos legnagyobb hiányosság, hogy a bizottsági jegyzőkönyvek (Procès-Verbal; P.V.) nincsenek sorba rendezve és összegyűjtve; véleményem szerint ez a román–magyar határmegállapítás kutathatóságának legnagyobb akadályja. A P.V.-k nagy része a határszakaszok csomagjaiban, a térképes dossziét követően, de más iratokkal keverve található meg, annál a határszakasznál, amelyre vonatkozó döntéseket tartalmaz. A másik három országhatárszakasz e tekintetben jobb feldolgozottságú. A magyar–csehszlovák határmegállapító bizottság jegyzőkönyvei egységes és összedolgozott formában elérhetőek.⁶ A magyar–osztrák és a ma-

5 A magyar–csehszlovák, a magyar–román, a magyar–délszláv és a magyar–osztrák határt kijelölő bizottságok teljesen eltérő személyi összetétellel működtek, saját működésüket is – a Nagykövetelek Tanácsának utasításait betartva – eltérő módon szabályozták.

6 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL), S 15 Regnicolaris levéltár térképei, VV-4.-3/1–2. Magyarország és Csehszlovákia határa. Vö. TÖRÖK ENIKŐ: Trianoni határokmányok az MNL Országos Levéltárban. *MNL OL, A hét dokumentuma*, 2020. 06. 03. (elérés ideje: 2022. október 10.).

gyar–délszláv határmegállapító bizottságok magyar tagjai részletes jelentésüket könyv formájában is megjelentették, azokból a politikai határmegállapítás folyamata pontosan rekonstruálható.⁷ A román határ tekintetében ez a lépés még hátra van, ezért a jelen tanulmány következő pontjában foglaltak egy komolyabb feltáró levéltári munka és legalább a határmegállapító bizottság jegyzőkönyveinek rendezése után korrekcióra szorulhatnak.⁸

A magyar–román határmegállapító bizottság működése

A magyar–román határmegállapító bizottság elnöke a francia René Romain Marie Robert Meunier (1860–1957) dandártábornok, további nem közvetlenül érintett antant delegáltjai a brit Alexander Victor Frederick Villiers Russell (1874–1965) ezredes, az olasz Teodoro Paolotti alezredes és a japán Mitsunobu Sano (1883–1942) őrnagy voltak.⁹ A magyar delegáció elnöke Dormándy Géza (1882–1950 u.) vezérkari (vk.) ezredes volt, aki 1921. november 22-én – feletteseivel egyeztetve – a határmegállapítási folyamat közben, a bizottság működési módszere elleni tiltakozásképp távozott. Utána hat hétig Oláh Gyula vk. százados, 1922. január 2-től kezdve Czeke Aladár vk. ezredes, majd Szentmiklós Andor követési attasé, végül május 10-től kezdve Dietrich Alfréd sorhajókapitány (ezredes) töltötték be a biztosi, illetve a biztoshelyettesi tisztséget.¹⁰

A román delegátus Constantin S. Dumitrescu (1868–1935) dandártábornok volt. Az alakuló ülésre 1921 nyarán Párizsban került sor, majd a bizottság rövid bukaresti és budapesti vizit után Nagyváradon kezdte meg tevékenységét, és üléseinek többségét itt, illetve „paritásos” alapon Debrecenben tartotta. Fontos megemlíteni, hogy a bizottság felállásakor a trianoni béke már hatályba lépett, a felek között tehát háborús feszültség nem volt. A „nem érdekelt” nagyhatalmak képviselőinek pártosságát első-sorban a saját nemzetüknek valamely érintett félhez fűződő viszonya határozta meg, amelyet kormányaiktól iránymutatás formájában meg is kaptak. Valamennyi határunk esetében ez éppen a román irányban volt Magyarországra nézve a legkedvezőtlenebb: a francia és az olasz küldött egyértelműen a románokat támogatta, a brit delegátus és a gyakorlatilag „második brit szavazatot” jelentő japán képviselő inkább semleges álláspontot képviselt.¹¹

A bizottság feletti „jogi” felügyeletet a párizsi Nagykövetek Tanácsa gyakorolta.¹² A tanács 1920 júliusában kiadott egy, valamennyi európai határmegállapító bizottságra (tehát nemcsak a magyar határokon dolgozókéra) kötelező érvényű „Általános utasítások” nevű dokumentumot. Ebben megadta a határmegállapítás alapelveit, és ez az irat zárta ki a határ helyi felülvizsgálatának okai közül a nyelvi, nemzetiségi és vallási kérdéseket. 1921 júniusában, tehát közvetlenül a békeszerződés hatályba lépése előtt a tanács megkísérelte fel-

7 VILLANI FRIGYES: *Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar–osztrák határ megállapításáról*. Sopron, 1923; VASSEL KÁROLY: *A déli végek elhatárolása a trianoni szerződés szerint a magyar–jugoszláv határrendező bizottság által*. Vassel Károly m. kir. vezérkari tiszteletbeli ezredes, a magyar kormány meghatalmazottjának összefoglaló bizalmas jellegű jelentése. Szeged, 1922.

8 Éppen ezért az iratok fellelhetősége érdekében a jelenlegi rendnek megfelelően a csomószámot is megadom, bár az a levéltári jelzetnek valójában nem lenne része.

9 Az 1922. pénzügyi év végén a japán delegátusok egységesen kiléptek a határmegállapítási folyamatból. Erről a Nagykövetek Tanácsa 1923. április 21-én tájékoztatta a magyar–román határmegállapító bizottságot, ahogy arról is, hogy a Tanács március 28-i ülésén úgy döntött, hogy a japánok távollétében hozott határmegállapító bizottsági döntések továbbra is érvényesnek tekintendők; MNL OL, K 51. Miniszterelnökségi Levéltár, Magyar–román határmegállapító bizottság magyar delegációja (= K 51). HAT–1923/2804.

10 SUBA JÁNOS: A magyar–jugoszláv–román hármashatárpont kijelölése, 1922–1925. *Köztes-Európa*, 7. (2015) 93–107. (= SUBA, 2015).

11 Nagy-Britannia és Japán 1902 és 1922 között szövetségi viszonyban álltak; a határbizottságok európai ügyekben egyébként távolról sem érdekelt japán delegátusai pedig általában a britekkel szavaztak. Dormándy jelentése szerint Sano őrnagy franciatudása sem volt elegendő az érdemi bizottsági munkához; MNL OL, K 51. HAT–1921/10. 1.

12 Elnöke a mindenkor francia külügyminiszter, tagjai az antant főhatalmak párizsi nagykövetei voltak; a békerendezésből kilépett Amerikai Egyesült Államok nagykövete tanácskozási joggal vett részt.

oldani a nemzetiségi igazságtalanságok orvoslását ígérő Millerand-kísérőlevél és az ezt kizáró Általános Utasítások közötti ellentmondást. Az ekkor kiadott „Pótutasítások” már kizárólag a magyar határt megállapító négy bizottságra, így a magyar–román határmegállapító bizottságra vonatkoztak. A részletekben nem elmerülve, annak lényege az volt, hogy a bizottságok többségi szavazatával a Nagykövetek Tanácsán keresztül a Népszövetség elé lehetett utalni olyan határmódosítási javaslatokat, amelyek a trianoni szerződésben név szerint említett földrajzi pontok hovatarozását is érintették.¹³ A fenti két utasítás azonban távolról sem volt egyértelmű; a bizottság kérésére a tanács több alkalommal szolgált jogértelmezéssel.

A bizottság tevékenysége két világosan elkülönülő feladatcsoportra vált: először a békeszerződésben nagyon vázlatosan definiált határ pontos helyzetéről kellett döntést hoznia, majd e határ műszaki megjelöléséről és dokumentálásáról is gondoskodnia kellett. Az első feladatcsoportot politikai határmegállapításnak nevezük; jelen tanulmányban csak ezzel foglalkozunk. A politikai határmegállapítás is több fázisból állt: először el kellett dönteni, hogy a határ pontosan kövesse-e a trianoni szerződésben megadott községek közötti vonalat, illetve hogy az ott nem említett községek melyik országhoz kerüljenek. Arról is dönteni kellett, hogy a községek kataszteri hatá-

rát megtartsák-e, vagy attól valamilyen helyi okból (közlekedési-vasúthálózati, vízrajzi, tulajdonviszonyokat érintő gazdasági okokból), vagy egyszerűen lerövidítsék a leendő határt a túlságosan kiugró községi területek levágásával.

Az első lépés tehát annak eldöntése volt, hogy a határ kövesse-e a békeszerződésben meghatározott vonalat. A magyar és a román fél is a Millerand-kísérőlevélre hivatkozva az ettől való eltérést javasolta. A magyar fél első lépésben több mint 33 település (benne Arad, Nagyvárad

■ 1. A magyar delegáció áttekintő határjavaslata, a Szatmárnémetire, Aradra és a határ mentén futó vasútvonalat átlépő bármely más területre vonatkozó igény visszavonása után (MNL OL, K 51. HAT-1922/1102. melléklet)

¹³ Ilyenre végül mind a négy határunkon született példa. Az osztrák határ jelentősebb módosítását is elfogadta az ottani bizottsági többség, a javaslatot a Nagykövetek Tanácsa csökkentett területtel utalta a Népszövetség elé; ebből lett végül a Pinka-völgyi határkorrekció. A csehszlovák határon a somoskő-somoskőújfalui korrekcióról az elmúlt lapszámban már írtam: TIMÁR GÁBOR: Telekhatárból államhatár – Két példa a magyar–csehszlovák határmegállapítás folyamatából. *Catastrum*, 9. (2022) 3:47–53. (= TIMÁR, 2022). A délszláv és a román határra vonatkozó korrekciók eljutottak a Népszövetség elé, ahol azonban a rutinos szerb és román diplomácia „elsüllyesztette” azokat, mivel határidőre ott döntés nem született, a Nagykövetek Tanácsa e javaslatokat végül saját hatáskörben elvetette. A soproni népszavazás jogi környezete más volt.

■ 2. Térképmelléklet Börvély Magyarországhoz csatolásának javaslatához, amelyet a határmegállapító bizottság a Nagykövetek Tanácsához intézett.¹⁴ Hasonló térkép készült Nagypalád, Ant, Kispereg Magyarországhoz, illetve eltérő színezéssel a nagylaki vasútállomás Romániához csatolásának anyagához is (MNL OL, K 51.)

és Szatmárnémeti) átadását kérte.¹⁵ A román javaslat Magyarcsanád, Kétegyháza, Méhkerék, (Körös)Szakál, Kőrösszegapáti, Bedő, Pocsaj, Nagyléta, Kakad, Nyírábrány, Álmosd, Bagamér, Vállaj, Ura és Csengerújfalu települések,

Nagylak Magyarországnak ítélt külterülete és vasútállomása, Sziondapuszta (Battonya külterülete), Vizespuszta (Dombegyház külterülete), Lökösháza (akkor Elek külterülete), Kézapuszta (Mezőgyán külterülete), illetve a határvonalától

14 Delimitation of the Romanian–Hungarian border – Conference of Ambassadors, R603-11-21430 (1922. 06. 12.). <https://archives.unige.ch/delimitation-de-la-frontiere-roumano-hongroise-conference-des-ambassadeurs-paris-envoie-le-rapport-de-la-commission-de-delimitation-de-la-frontiere-roumano-hongroise-demande-que-cette-question-soit-inscrite-a-lordre-du-jour-de-la-prochai> (elérés ideje: 2022. 10. 30.)

15 MNL OL, K 51. HAT-1922/639. 2. – a hivatkozott anyagban található lista valószínűleg nem teljes (vö. 1. kép), a határ középső, Gyula–Nagykaroly közötti részét nem említi, pedig legalább egy itteni település (Ant) átcsatolásának ügye a Nagykövetek Tanácsáig jutott. Szakirodalmi említés van egy olyan térképre, amelyen a magyar igények Zilahig terjednek, ezt azonban az iratanyagban nem sikerült fellelni; BACSA GÁBOR: Porgány község és a hármas határpont. *Honismeret*, 29. (2001) 4:38–35., 30. A Nagyváradra vonatkozó igényt Sano őrnagy jelentése erősíti meg, l. UMEMURA, YUKO: A japán-magyar diplomáciai kapcsolatok alakulása Juichiro Imaoka tevékenységén keresztül (今岡十一郎の活動を通して観る日本・ハンガリー外交関係の変遷). *International Relations Review (国際関係論叢)*, 2. (2001) 2:186.

messze keletre kiugró Radványpuszta (Geszt külterülete) és Tamásipuszta (Körösnagyharasny külterülete) átadását kérte.¹⁶

A bizottság antant delegáltjai ennek hatására mind földrajzi, mind ügyrendi értelemben korlátozták a felek (gyakorlatilag a magyar fél) lehetőségeit. Utóbbiról Dormándy így jelentett: „Kijelentették, hogy kiigazításokat csak egyszer lehet proponálni, alkunak helye nincs, azaz, ha egyszer egy nagyobb kiigazítást kérünk, és azt a bizottság elutasította, nem lesz módunkban ugyanazon tárgyról újabb javaslatot tenni leszállított mértékben.”¹⁷ Földrajzi értelemben a módosítási lehetőségek határát a „békeszerződés vonalának bázisa” jelentette, amelyet a bizottság a hegység lábánál fekvő városok és az azokat összekötő, illetve összekötendő vasút vonalában adott meg; így a fenti magyar javaslatból Szatmárnémeti és Arad igényét azonnal elutasították. Ezt a vonalat 1921. szeptember végén a bizottság felterjesztésére a Nagykövetek Tanácsa is elfogadta. A magyar delegátus ezt követően egy térképben összegezte a (csökkentett) igényeket (1. kép).

A településszintű vita néhány hónapig tartott, gyakorlatilag a szerződésben rögzített vonalat eredményezte. A bizottság egy öt területrészt tartalmazó csomagot küldött a Nagykövetek Tanácsa elé. Véleményt kértek Kispereg, Ant, Börvény és Nagypalád települések Magyarországhoz, illetve a szerződésben Romániának ítélt

Nagylak község szintén a békeszerződés által Magyarországhoz rendelt vasútállomásának, lényegében a község kataszteri területe így levágott nyugati részének Romániához juttatásáról (2. kép). Ez a javaslat nem kapott pozitív döntést a Tanácsban, illetve a Népszövetség előtt. Ezt követően a bizottsági munka a települések közti határvonalak megvonását jelentette, amelyet a következő pontban mutatok be.

Döntéstípusok és térképmelléletek

A magyar–román határ betűkóddal jelölt minden szakaszához elkészült egy olyan tér-

16 A román kérés szintén az 1920. májusi Millerand-féle kísérőlevélre vonatkozott. A magyar delegáció végig vitatta ennek megalapozottságát, tekintve, hogy a kísérőlevél az „igazságtalanságok” (injustice) kiküszöbölését ígérte, márpedig a magyar álláspont szerint a területeket elvevő Románia nem nyilváníthatja saját szerzeményei határát igazságtalannak.

17 MNL OL, K 51. HAT-1921/10. 2.

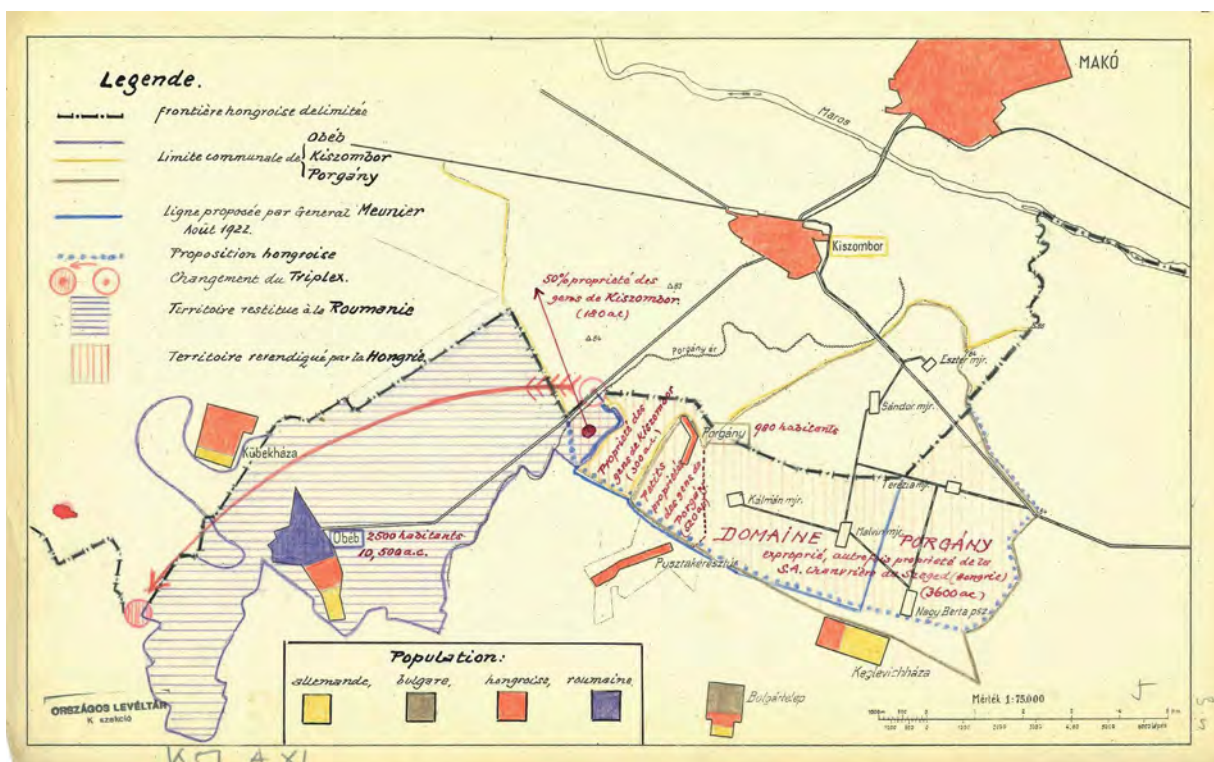
■ 3. Első – de az aradi igény leszavazása után napirendről lekerült – magyar határjavaslat a Maros déli oldalán. A piros és kék vonal az előzetes határváltozatokat (demarkációs vonalat) jelöli, barna a délszláv–román határ előzetes vonala a sèvres-i egyezmény szerint (ez később kétoldalú megállapodással itt nyugatra tolódott), a zöld vonal a magyar javaslat Porgány, Bolgártelep, Valkány, Óbesenyő, Keglevichháza, Nagyszentmiklós, Sáralfalva, Egres és Szentpéter visszacsatolására (MNL OL, K 51. HAT-1922/679-5)

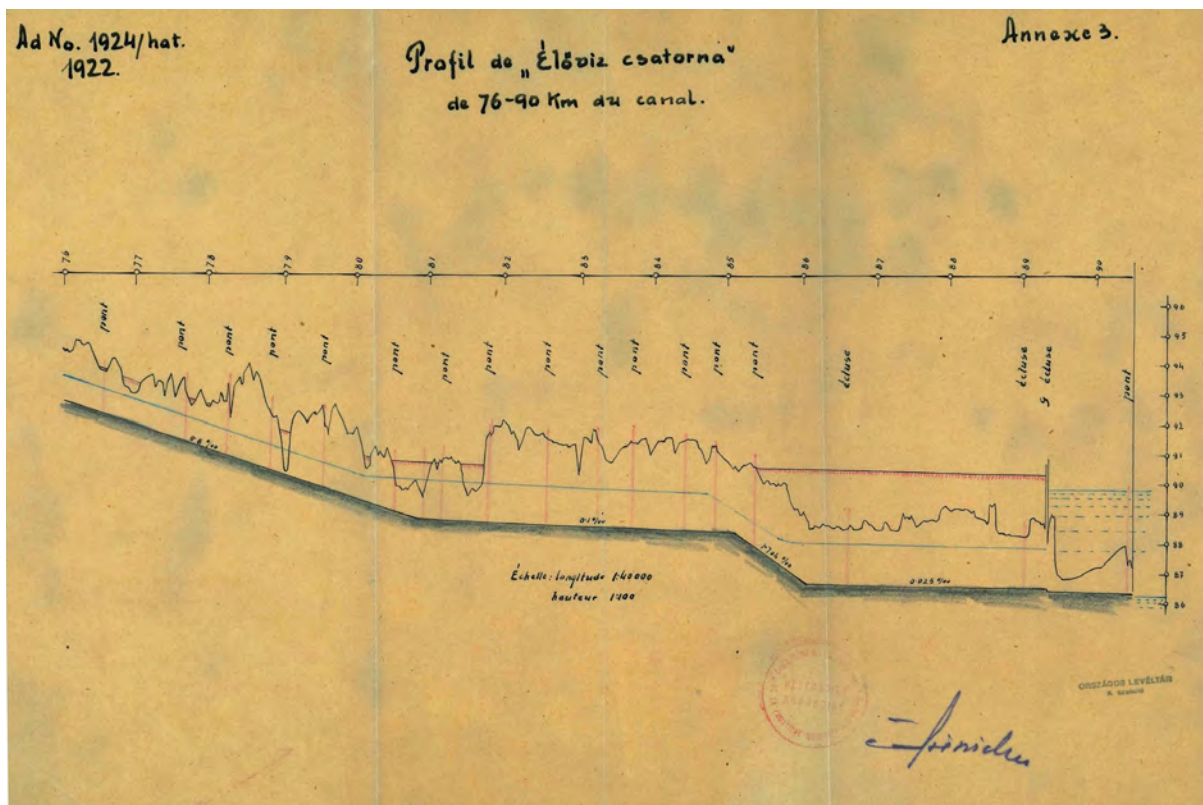
- 4. A „C”-jelű, Battonyától Elekig húzódó határszakaszra vonatkozó magyar (piros) és román (sárga) elképzelések, az ideiglenes határ (demarkációs vonal) kék színnel jelezve. Itt már egyik fél javaslatai sem vonatkoznak a békeszerződésben a másik félnek ítélt településre; a viszonylag nagyobb (és a térségben elutasított) román igények az eredeti javaslatukban megnevezett Szionda-, Vizes- és Lökösháza pusztára vonatkoznak (MNL OL, K 51. 5. csomó C2 dosszié)

kép, amelyen kék vonallal a határmegállapítás idején érvényes demarkációs vonal, pirossal a magyar, sárga vonallal pedig a román javaslat szerepelt. A térképek nagy méretarányban és nagy méretben készültek el, ezért szkennelésük meghaladta a gyorsan rendelkezésre álló technikai lehetőségeket. Kisebb méretarányú áttekintő térkép viszont minden szakasról elérhető; ezek viszont egyes esetekben nem tartalmazzák a románok által javasolt vonalat.

A szövegesen is benyújtott összefoglaló határjavaslatokhoz tartozó térképek mellett találjuk azokat a jellemzően gazdasági, néprajzi és vízrajzi térképeket és vázlatokat, amelyek az egyes (a 4. kép térképén betűjelekkel megadott) pontokhoz tartozó módosításokat alátámasztják, akár magyar, akár

- 5. Kiszombor–Óbéd–Porgány térségének nemzetiségi megoszlása. Az igen hosszadalmas vita Porgány hovatartozásáról zajlott és érintette a magyar–román–délszláv hármashatárpont áthelyezésének ügyét is (MNL OL, K 51. 2. csomó A2 dosszié)

■ 6. A Nagylak nyugati részén új határként kijelölt Élővíz-csatorna magassági hossz-szelvénye, amely elsősorban a csatorna marosi torkolatpontjának hovatartozása ügyében volt érv a magyar oldalról (MNL OL, K 51.)

■ 7. A kötegyáni állomás román felosztási terve (vastag sárga vonallal), a magyar javaslat a kék színnel jelzett ideiglenes határ fenntartása volt, és végül ez is lett a végeredmény, az északi oldalon még Magyarország számára kedvező módosításal. A térkép piros színnel jelzi az erdőgyaraki vonal lehetséges romániai eléréseit Nagyvárad felől. Ennek a vonalszakasznak végül 1924-től – a nagyvárad–aradi román fővonal Nagyszalonta–Kisjenő közti szakaszának megépítésével – megszűnt a jelentősége (MNL OL, K 51. HAT-1922/1560. melléklet)

román oldalról. Gazdasági térképek jellemzően ipari objektumok hovatartozásának vitásakor kerültek elő, több esetben korábban önállóan ki-

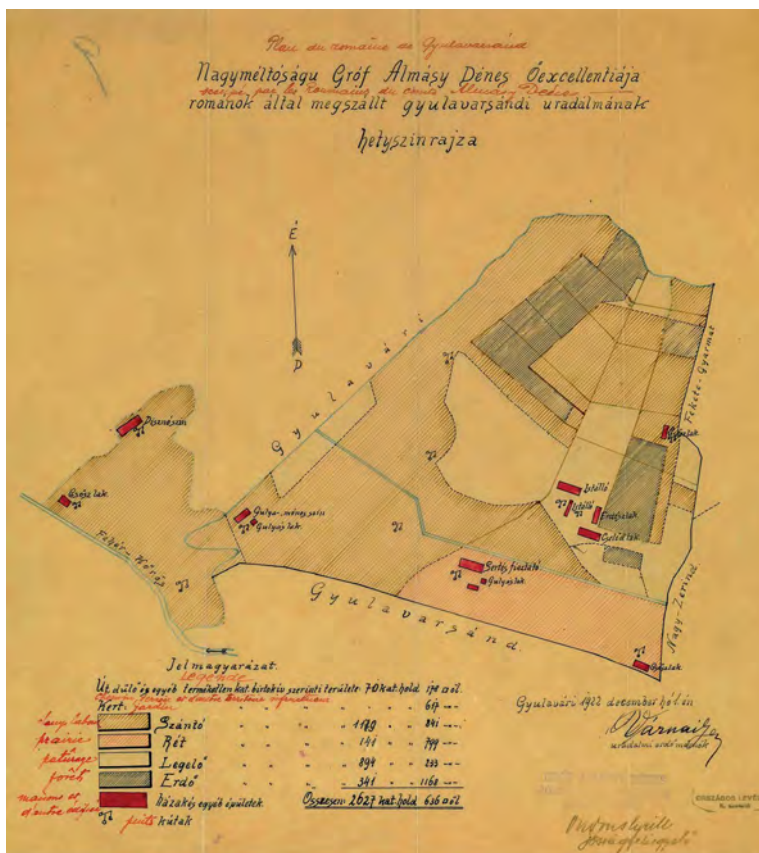
adott vagy más kiadványok mellékleteként szerepelt térképek kerültek ide.

A határmegállapítás folyamatában kezdettől fogva, de ezen utolsó fázisban is kiemelt szerephez jutottak az utak és a vasutak. Bár a vasútvonalak szerződéshez képesti átcsatolására végül egyik irányban sem került sor, érdemi vita volt arról, hogy a kötegyáni vasútállomást kettévágja-e, és ha igen, hol vágja ketté a határ. Ennek azért volt jelentősége, mert a nagyvárad–szegedi fővonalról a magyarországi Vésztő felé északnyugatra és a leendő romániai Erdőgyarak felé délkeletre futó vonalak is innen indultak.

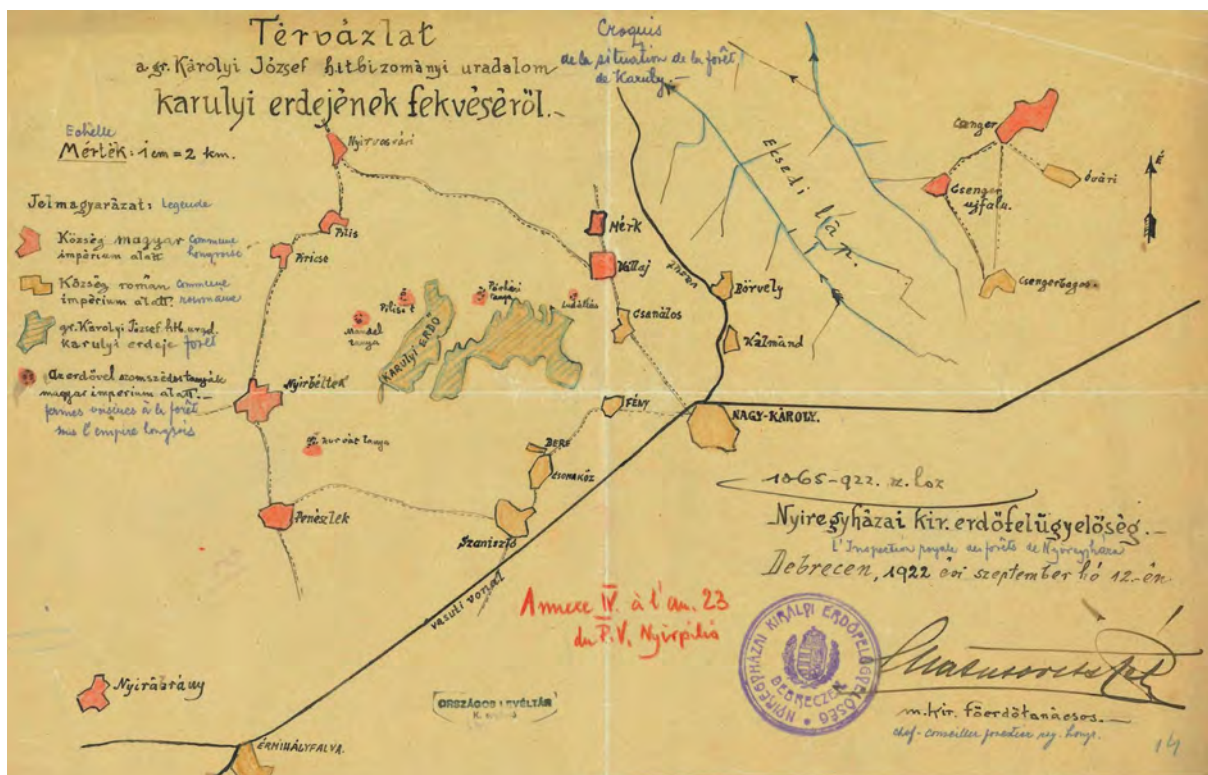
A Nagykövetek Tanácsa Általános Utasításainak fő szabálya az volt, hogy a települések hovatartozásának eldöntése után lehetőség

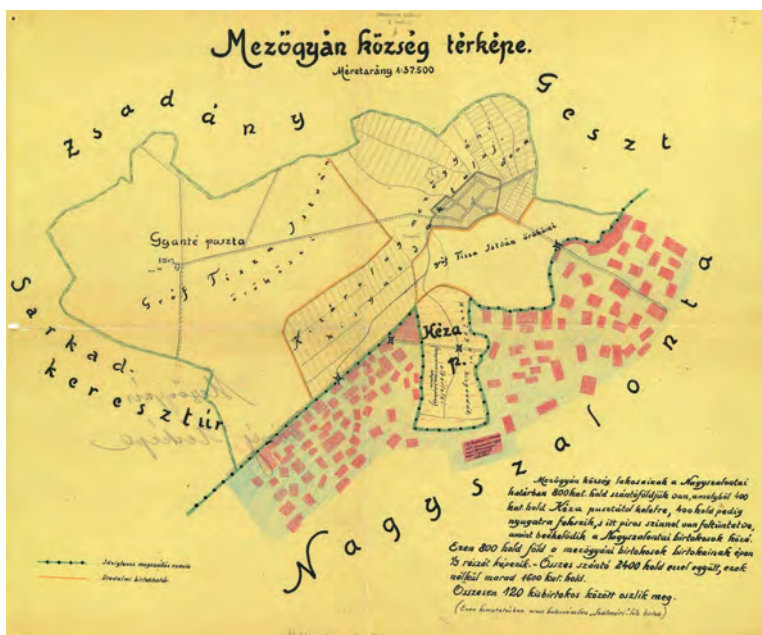
■ 8. Közút- és vasútfejlesztési irányok a szatmári síkság Magyarországon maradt részén az új határok megvonása után. Szaggatott piros vonalak jelzik a megépítendő új műutak vonalát. Különösen érdekes a keresztcsíkozott fekete vonallal jelzett építendő új vasút: a Szatmárnémeti–Fehérgyarmat-vonalnak nem volt kapcsolata a magyarországi vasúthálózattal, így Fehérgyarmatot össze kellett kötni a mátészalka–csengeri vasútvonallal. Az összekötés 1926-ban végül az itt jelzett vonaltól északra, Kocsord irányából történt meg (MNL OL, K 51. HAT-1923/2623. melléklet)

■ 9. Almásy Dénes grófnak a Romániához került Gyulavarsánd község északi részén fekvő birtoka a Magyarországnak itél Gyulavárival is szomszédos volt, és ő Magyarországon szerette volna azt tartani. A határmegállapító bizottság elfogadta a kérést, az új határ a birtok déli és keleti oldalán fut (MNL OL, K 51. 6. csomó, D2 dosszié)

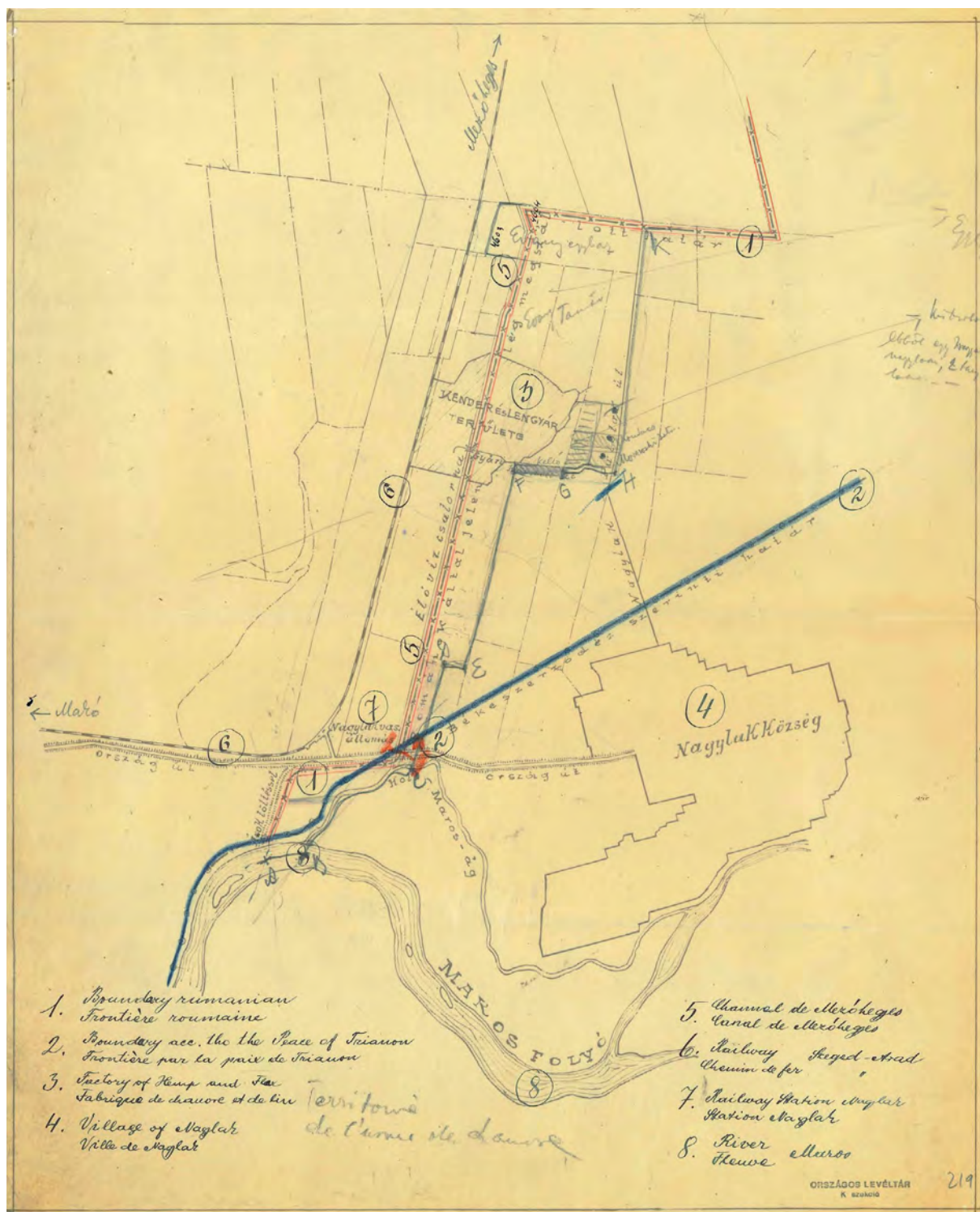
- 10. Károlyi József gróf Csanádos és Nyírbétek közti erdőbirtokának vázlata. A viszonylag nagy és szinte lakatlan területen végül a térképen „Karolyi erdő” néven mutatott nyugati erdőrészt Magyarországon maradhatott annak ellenére, hogy az már a Romániának ítélt községek közigazgatási területére esett (MNL OL, K 51. HAT-1922/1065. melléklet)

- 11. Mezőgyán közigazgatási határa és az azon húzott (zölddel jelölt) demarkációs vonal, illetve a község átnézeti birtokszerkezete. A határmegállapítás folyamatának első szakaszában ez neuralgikus pontnak számított, mert a község déli határán levő Kéza-pusztát mint „kiugró területrészt” a románok betették a Millerand-kisérőlevél alapján kért területi csomagba, és a mezőgyáni gazdák Nagyszalonta határában is sok telekkel bírtak. A kérdés ezen a területen Magyarország javára dőlt el: nemcsak Kéza-pusztá maradt Magyarországon, de a nagyszalontai határ bő 30 négyzetkilométeres része (a mai Újszalonta) is (MNL OL, K 51. 8. csomó, E2 dosszié)

szerint azok közigazgatási határán húzódjon az államhatár. Ettől különösen indokolt esetben a tulajdonviszonyok alapján is el lehetett térni. A nagybirtokosoktól a leendő határ mentén fekvő vagy még inkább a határ által szétvágott birtokaik esetén – és itt általában elég kiterjedt, sokszor több négyzetkilométeres területekről beszélünk – bekérték a véleményüket a hovatarozásról, amit aztán vagy figyelembe vettek, vagy nem. Emiatt a térképmelléletek közt érdekes birtoktérképeket és -vázlatokat is találunk.

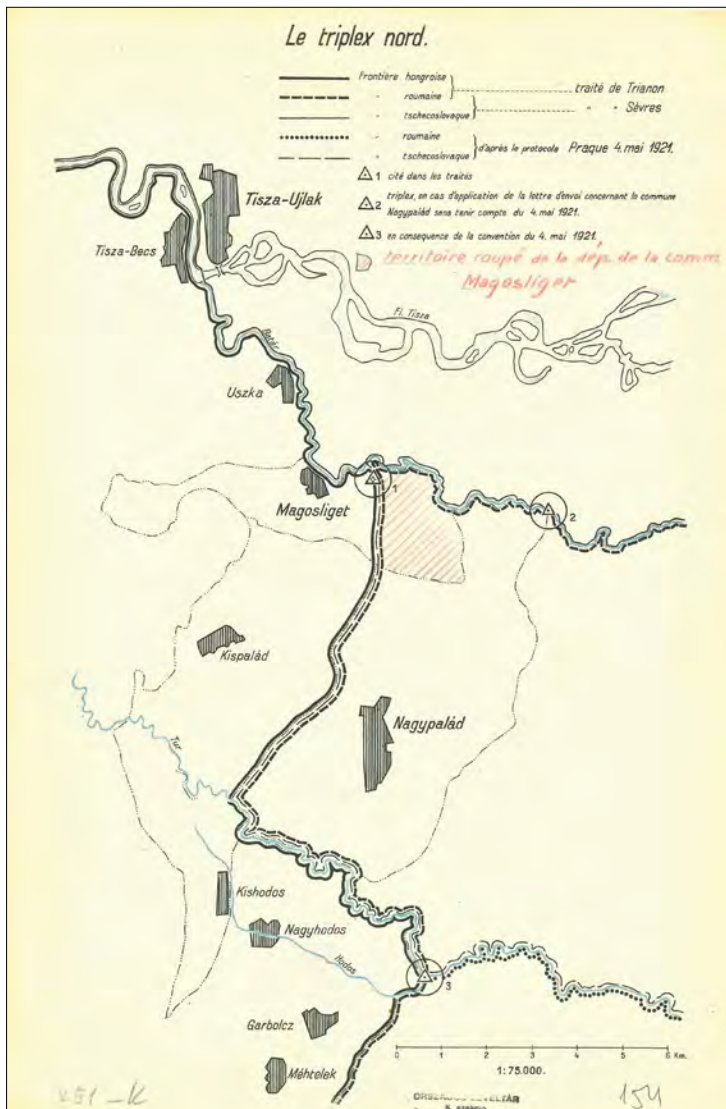
Egy nagybirtok hovatarozásának „határmódosító hatásával” felér sok kisbirtok is, ha tényleg sok van belőle. Ha egy község területén sok olyan külterületi föld van, amelyet a kataszteri nyilvántartás szerint is olyan

■ 12. Nagylak – a Makó–Mezőhegyes vasútvonal miatt – Magyarországon maradt részének tulajdonviszonyai. A végleges határ a piros vonalnak két ponton (a vázlaton 1. és 3. számmal jelzett területrészek) Magyarország javára történt kisebb módosításával állt elő. A piros vonal észak–déli egyenes része az Élővíz-csatorna, amelynek torkolata végül a határra került, ahogy a 6. képen alátámasztott kérés is szólt (MNL OL, K 51. 4. csomó, B2 dosszié)

gazdák birtokolnak, akik egy másik országhoz kerülő településen élnek, ez indok lehetett a településhatárt követő államhatár módosítására. Ez meglehetősen elterjedt és elfogadott gyakorlat volt minden határszakaszunkon.¹⁹

A magyar–román határmegállapítás különlegesen neuralgikus pontjai a hármashatárpontok (triplexek) voltak. A trianoni és az utódállamok egymás közti határait is szabályozó sèvres-i szerződések szerint a magyar–román határnak sem a déli, sem az északi végén levő triplex nem ott lett volna eredetileg, ahol ma van. Az északi végpontot az 1921. május 4-i prágai csehszlovák–román egyezmény módosította. A területcsere-megállapodás értelmében itt Csehszlovákia jutott három, határ menti (színmagyar lakosságú) faluhoz, emiatt a triplex délebbre került (13. kép). És még ez volt egyszerűbb eset. A határ másik végén kifejezetten rossz hangulatú, hosszú vita alakult ki Porgány hovatartozásáról és a triplex helyéről.²⁰ Itt is területcsere volt a probléma hátterében: a délszláv és a román fél 1923. november 24-i belgrádi megállapodása értelmében itt két falut Románia kapott a szerbektől, a triplex tehát délnyugat felé mozdult el. Azaz mozdult volna: a Porgány miatt neheztelő magyarok minden hivatali ügyességüket bevetették az ügy húzására-halasztására, végül Románia bérbe adott 99 évre egy 13 kilométer hosszú és egy méter széles te-

13. A magyar–román–csehszlovák hármashatárpont áthelyezése Magosligettől Garbolchoz a román–csehszlovák területcsere-megállapodás folyamánaképp. Nagypalád érintette volt a Nagykövek Tanácsa elé is jutott visszacsatolási tervnek, de a területcsere ezt amúgy is felülírta volna. Piros sátrózás jelzi Magosliget falu végül Csehszlovákiához került külterületi részét (MNL OL, K 51. 12. csomó, L-M2 dosszié)

rületsávot a délszláv államnak a magyar határ mentén, így a triplex a második világháború utáni megegyezésig a régi helyén maradt.²¹

19 TIMÁR, 2022.

20 A politikai magyar–román határmegállapítás iratanyagának kb. a tizedrésze kapcsolódik ehhez a kb. ezerfős (magyarlakta, de végül Romániához került) településhez és a triplex elhelyezéséhez.

21 SUBA, 2015; TIMÁR GÁBOR – VARGA NORBERT: The border triplex of Hungary, Romania, and Serbia – a one-metre-wide stripe of the Yugoslav state and its representation in the border maps. *e-Perimetron*, 17. (2022) 3:130–136.